

Цитування:

Карпенко О. В. Методологічні аспекти композиційного аналізу авангардного живопису. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2026. № 2. С. 213–217.

Karpenko O. (2026). Methodological Aspects of Compositional Analysis of Avant-Garde Artworks. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 2, 213–217 [in Ukrainian].

Карпенко Ольга Валер'янівна,
старший викладач кафедри візуальних
мистецтв та дизайну середовища
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0002-9160-7267>
helga@caro.com.ua

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОМПОЗИЦІЙНОГО АНАЛІЗУ АВАНГАРДНОГО ЖИВОПІСУ

Мета статті – теоретичне осмислення методологічних підходів до аналізу композиції в авангардному мистецтві, зокрема через впровадження системи параметричного опису (дескрипторів), яка забезпечує перехід від візуальної фіксації форми до розшифровки етико-філософського маніфесту твору. Перегляд аналітичного інструментарію виводить мистецтвознавство за межі лінійної описовості. Авангардне полотно функціонує в статусі багаторівневої інтелектуальної системи. **Методологія дослідження** вибудовується за принципом системної єдності формального, семіотичного та когнітивного вимірів аналізу. Через авторську модель візуальної логіки «Композиційна вертикаль» архітектоніка твору висвітлюється в нерозривному зв'язку з психологічними механізмами сприйняття. **Наукову новизну** статті визначає презентація п'ятирівневої дескриптивної системи. Вона уможливує сприйняття авангардної композиції як процесуального акту, що програмує глядацький досвід. Послідовне розкодування структури (від її каркаса до етико-філософського підтексту) значно посилює точність фахової експертизи. «З тіні» виринають ті авторські прийоми, які зазвичай ігнорує традиційний опис композиції. **Висновки.** Авангардна композиція діє як відкрита система. Вона розкриває свій потенціал лише в акті сприйняття глядачем. Структура полотна перетворюється на активну силу, що структурує увагу глядача та веде його за логікою авторського задуму. Застосування матриці візуальної логіки не скасовує суб'єктивність дослідника, проте створює систему координат для верифікації висновків. Впровадження запропонованої моделі в мистецтвознавчу практику переводить аналіз композиції із поля суто інтуїтивних припущень у площину аргументованої інтерпретації. Перспективним авторка статті вважає вектор розробки процесуального виміру композиційного аналізу, який створює умови для напрацювання більш універсальних моделей для нефігуративних художніх систем.

Ключові слова: авангардний живопис, композиція, дескриптор, «Композиційна вертикаль», візуальна логіка, архітектоніка, процесуальність, методологія мистецтвознавства.

Karpenko Olha, Senior Lecturer at the Department of Visual Arts and Environmental Design, Institute of Design and Advertising, National Academy of Culture and Arts Management

Methodological Aspects of Compositional Analysis of Avant-Garde Artworks

The article aims to theoretically conceptualise methodological approaches to compositional analysis in avant-garde art, specifically through the introduction of a parametric description system (descriptors). This system ensures a transition from the visual fixation of form to the decoding of a work's ethical and philosophical manifesto. A revision of the analytical toolkit moves art history beyond linear descriptiveness, as the avant-garde canvas functions as a multi-level intellectual system. **The methodology** is structured upon the principle of systemic unity across formal, semiotic, and cognitive dimensions of analysis. Through the author's visual logic model, "Compositional Vertical", the work's architectonics are highlighted in an inseparable connection with the psychological mechanisms of perception. **The scientific novelty** of the article is defined by the presentation of a five-level descriptive system. It enables the perception of avant-garde composition as a processual act that programs the viewer's experience. The sequential decoding of the structure – from its framework to the ethical and philosophical subtext – significantly enhances the accuracy of professional expertise. Authorial techniques, typically overlooked by traditional compositional descriptions, come to light. **Conclusions.** Avant-garde composition acts as an open system, revealing its potential only within the act of the viewer's perception. The structure of the canvas transforms into an active force that organises the viewer's attention and guides it according to the logic of the author's intent. The application of a visual logic matrix does not eliminate the researcher's subjectivity but rather creates a coordinate system for the verification of findings.

Implementing the proposed model into art historical practice shifts compositional analysis from the realm of purely intuitive assumptions to the field of verifiable interpretation. The author considers the development of the processual dimension of compositional analysis to be a promising trajectory, creating the conditions for establishing more universal models for non-figurative artistic systems.

Keywords: avant-garde painting, composition, descriptor, "Compositional Vertical", visual logic, architectonics, processuality, methodology of art history.

Актуальність теми дослідження. Динаміка мистецтвознавчої думки перших десятиліть ХХІ століття формує потребу в переосмисленні аналітичного інструментарію дослідження композиційних систем авангарду. Попри значний досвід емпіричних студій, аналіз абстрактно-фігуративних систем часто тяжіє до суто описової констатації. Традиційні методи постають анахронічними перед конструктивною радикальністю авангардного полотна, що перетворює його інтерпретацію на суб'єктивне припущення. Подолання аналітичного дисбалансу лежить у площині параметричної методології.

Аналіз досліджень і публікацій. Науковий дискурс навколо авангардного мистецтва демонструє відхід від лінійного історизму на користь складних міждисциплінарних підходів. Теоретичне підґрунтя для розуміння природи цього явища закладають праці Б. Андресюка, С. Царенка та Л. Журавель-Змеєвої, де авангард постає засобом образотворення, що зберігає релевантність у дизайні ХХІ століття [1]. Це підтверджує невичерпність модерністського ресурсу. Натомість К. Шевчук зосереджує увагу на естетико-філософському зрізі, з'ясовуючи витоки та інтелектуальні передумови формування радикальних художніх течій [9].

Фундаментальне значення для методології мають розвідки В. Карпова. Дослідник детально реконструює теоретичні концепції ключових постатей українського авангарду – Олександра Богомазова та Давида Бурлюка, виокремлюючи специфічні принципи організації художньої площини [4; 5]. Ба більше, у співавторстві з Н. Сиротинською автор виходить на рівень нейромистецтвознавства, де аналіз композиційної тектоніки переплітається з когнітивними процесами сприйняття [6]. Спорідненою у контексті антропологічного повороту виступає позиція Г. Лимар. Дослідниця влітає антропологічний вимір у вивчення мистецтва першої третини ХХ століття, позаяк людина в авангарді репрезентує і суб'єкта, і об'єкта радикальної трансформації [7].

Питання чистої форми та абстракції як самодостатнього феномену ґрунтовно опрацювала А. Дубрівна, підкреслюючи

особливості українського вектора цього процесу [3]. Втім методологічний інструментарій аналізу залишається дискусійним. Д. Скринник зазначає, що методологічні аспекти аналізу мають ґрунтуватися на чітких алгоритмах розбору композиції, що особливо актуально для безпредметного живопису [8]. Подібну думку розвивають і закордонні дослідники, зокрема П. Клівленд, який досліджує складність цифрових систем макетування крізь призму класичної естетики [10]. З огляду на це, поєднання традиційного мистецтвознавчого аналізу з комп'ютерними підходами, як-от у розвідках Ф. Кочер Озгюн та С. Алачам, відкриває шлях до об'єктивізації композиційних закономірностей [11].

О. Большаніна слушно вказує на потужний потенціал ідей художників-педагогів минулого століття, який досі не повною мірою інтегровано в сучасну систему мистецької освіти [2].

Метою статті є теоретичне осмислення методологічних підходів до аналізу композиції в авангардному мистецтві, зокрема через впровадження системи параметричного опису (дескрипторів), яка забезпечує перехід від візуальної фіксації форми до розшифровки етико-філософського маніфесту твору.

Виклад основного матеріалу. Еволюція композиційних принципів від суворих академічних канонів до радикальної відкритості авангардного експерименту диктує потребу у створенні комплексних методологічних стратегій. Як зазначає К. Шевчук, авангард спровокував «безповоротні зміни в сфері художньої творчості як такої, особливо зміни у формі та змісті образотворення» [9, 15]. Сучасна гуманітаристика прагне всебічно осмислити художній твір, адже, на переконання Г. Лимар, «авангардне мистецтво демонструє антропологічну сутність пошуку нової виразності та образності в умовах трансформації мистецтва модерну та культури» [7, 2]. Потреба в цілісному розумінні твору зумовлює активну інтеграцію знань із філософії, соціології та когнітивних наук.

Міждисциплінарність дає змогу трактувати композицію як динамічний

комунікативний процес. Візуальна структура постає живим інтелектуальним простором, де, за спостереженням К. Шевчук, провідною тенденцією стає «пошук нових форм» [9, 17]. Багатоаспектний погляд вимагає залучення розгалуженого інструментарію дослідження полотна на кількох фундаментальних рівнях. Зокрема, аналізуючи роль вітчизняного мистецтва, В. Карпов наголошує, що український авангард «переконливо демонструє, як периферійні модернізми кидають виклик домінуванню західного модерністського канону» [5, 44].

Особливої ваги набуває ракурс, пов'язаний із трансформацією естетичного досвіду глядача. Живописний твір авангарду репрезентує складну комбінацію художнього втілення ідей та індивідуальної рецепції. Позаяк мистецтвознавство постійно шукає нові методи осмислення, сфера перетину психології та нейроестетики формує поле естетичної реакції глядача. У такому контексті В. Карпов вказує на особливе значення доробку Олександра Богомазова, чий дослідження «просторово-часових вимірів мистецтва відбувалися під впливом як західної філософської думки, так і українських теоретиків мистецтва» [5, 45].

За В. Карповим, композиція виступає первинним подразником, вона керує увагою [5, 45]. О. Богомазов, наділяючи структуру здатністю виражати ідею, виявився, на думку В. Карпова, «співзвучним із Казимиром Малевичем, який стверджував, що авангардист у живописному мистецтві оперує лінією, формою і кольором так само, як літератор описує словом свої поетичні відчуття» [5, 46]. Втім, формальні засоби не тільки фіксують погляд, а програмують емоційну відповідь людини. У такий спосіб відбувається перехід від статичного опису елементів до вивчення динамічного впливу форми.

Дослідження мистецьких трансформацій виявляє необхідність розмежування матеріального та інформаційного вимірів. Проте засадниче значення має поява процесуального вектора, який виникає на тлі очевидної суперечності ХХ століття. Д. Скринник описує цей конфлікт як поєднання загальної раціоналізації поступу з одного боку, та «наростаючої уваги до інтуїтивної творчості, ігнорування раціонально обґрунтованих засад мистецтва» – з іншого [8, 137].

Зазначений вектор охоплює одночасно акт творення та акт рецепції. Ми спостерігаємо складну взаємодію в системі «митець – живопис – реципієнт». Процес сприйняття композиції варто розглядати диференційовано:

існує фізіологічна реакція на візуальні стимули, паралельно – діють механізми психології, що включають асоціативні ряди та інерцію мислення.

Виокремлені виміри стають фундаментом для побудови комплексної ієрархічної моделі аналізу авангардного полотна. Логічним відображенням цієї системи є розроблена нами матриця візуальної логіки «Композиційна вертикаль» (рис. 1).

Рис. 1. Матриця візуальної логіки «Композиційна вертикаль»

В основі моделі лежить формально-структурний базис (ритм, перспектива, тип площини), що через архітектоніку та драматургію художнього задуму виводить дослідника на рівень семантичної домінанти. Аналітичне розгортання формально-структурного базису відкриває шлях до дешифрування «геометричного коду» полотна, де композиційні елементи формують жорсткий архітектонічний каркас (конструктивні осі, система силових ліній, модульна сітка, вузли композиційної напруги, вектори спрямованості руху, ритмічні паузи, масштабні опозиції мас, баланс кольорних площин, контурна демаркація форм, тональний скелет, множинність точок зору, симетрія та асиметрія планів, фактурна щільність, енергетичні центри площини тощо).

Ритмічна організація, баланс мас та пропорційні відношення замикають у собі конструктивний імпульс. Авангард не заперечував академічну школу, а переосмислював її: через опанування

класичної бази митці виокремили фактуру та колір в автономні змістові категорії. Ритм (до нього належать активні енергетичні зони, просторові інтервали, дифузія фону, негативний простір, паузи візуального спокою, зони розрідження мас, емоційні люфти, смисловий вакуум, інертні поля площини, вектори вільного дихання форми, зони тиші, нейтральні середовища декомпресії, паузи очікування, безпредметні лакуни тощо) у межах такої системи фіксує внутрішній темпоритм твору, ба більше композиційні «паузи» (порожнечі) часто набувають вагомішого значення, ніж заповнені форми.

Дешифрування візуальних кодів спрямовує дослідницьку увагу на інтелектуальне наповнення твору. Композиція перетворюється на розгалужену знакову систему, в якій крапка, лінія чи пляма функціонують як «знаки-лекси» (архетипічні геометричні константи, когнітивні метафори, візуальні афоризми, колірні символи-індекси, семантичні вузли, вектори ідеографічного письма, графічні праформи, символічні коди простору, пластичні формули сенсу, знаки-сигнали, візуальні концепти, суб'єктивні символи-шифри тощо). Вони вибудовують специфічну візуальну граматику абстракції, наділяючи геометричні структури надчасовими, часто сакралізованими значеннями. Твір відкривається як «книга», де кожен пластичний елемент провокує нескінченність інтерпретацій.

Рівні архітектоники та драматургії в матриці відповідають за керування глядацькою увагою через конфлікт і контраст. Методологія в цьому сегменті спрямована на пошук діалектичного синтезу раціонального та емоційного (композиційні дисонанси, антиномія статичного та динамічного, драматургічні колізії форм, діагональна експресія, колористична напруга, конфлікт масштабів, ритмічний злам, активна асиметрія, опозиція світла і тіні, синестезійні акценти, вектори внутрішнього спротиву, просторова деформація, точка найвищої емоційної інтенсивності тощо).

Рівень естетичної рецепції вивчає резонанс твору у свідомості глядача. Процес споглядання вимагає «вростання» в об'єкт, де радикальність візуальних рішень викликає прямий психофізіологічний відгук. Взаємозалежність між авторським «меседжем» та реакцією глядача переводить аналіз у площину онтологічної події – співтворення смислів у реальному часі (на що безпосередньо може впливати: когнітивний резонанс, ефект

співпричетності, інтерпретаційна свобода, актуалізація підсвідомих архетипів, смислова конвергенція, індивідуальна міфологізація образу, момент естетичного катарсису, ментальне моделювання простору, інтелектуальна емпатія, розширення сенсорного досвіду, семантична багат шаровість тощо).

Вершина матриці – семантична домінанта та філософія композиції – фіксує остаточний перехід від технології до метафізики. Колірні дисонанси та асиметрія тут остаточно позбуваються декоративності, перетворюючись на інструменти осягнення буття (онтологічні константи, візуалізація абсолюту, метафізика чистої форми, ідеограми всесвіту, пластична теологія, сублімація предметного світу, вектори трансцендентного досвіду, смислові універсалії, космічні ритми буття, архітектоніка духу, візуальний дискурс безмежжя, етичний імператив форми).

Наукова новизна статті полягає у презентації авторської моделі аналізу візуальної логіки авангардного живопису – «Композиційна вертикаль».

Висновки. Модель «Композиційна вертикаль» забезпечує повноцінну реконструкцію авторської логіки, простежуючи шлях від матеріального підґрунтя (фактури, ритму, мас) до філософського узагальнення. У такій системі простір полотна виявляє себе як впорядкована інтелектуальна структура, що транслює фундаментальні світоглядні координати митця.

Запропонована методологія аналізу авангардного живопису поєднує вивчення об'єктивних параметрів полотна з процесами їхньої рецепції. Достовірність результатів аналізу ґрунтується на наскрізній верифікації всіх рівнів твору: від архітектонічного каркаса до його трансформації у смислове поле. Композиційна структура в такому контексті виконує подвійну роль: вона одночасно організує площину та програмує вектор глядацького сприйняття.

Перспективним напрямом подальших досліджень є апробація запропонованої матриці на матеріалі інших мистецьких стилів та епох. У цьому вбачається потенціал верифікації її універсальності як інструменту компаративного аналізу, здатного виявляти інваріантні структури візуального мислення незалежно від історико-культурного контексту.

Література

References

1. Андресюк Б., Царенко С., Журавель-Змеєва Л. Авангардне мистецтво як засіб образотворення в дизайні ХХІ ст. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2024. № 4. С. 141–147. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2024.322862>.

2. Большаніна О. Теоретико-методичні ідеї художників-педагогів у закладах мистецької освіти України першої половини ХХ століття : дис. ... д-ра філософ.: 011 / Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 2024. 256 с.

3. Дубрівна А. Абстракція як феномен образотворчого мистецтва України : монографія. Київ : Автограф, 2022. 200 с.

4. Карпов В. Теорія і практика авангарду українського митця Давида Бурлюка. *Український мистецтвознавчий дискурс* : наук. журнал. 2024. Вип. 4. С. 82–90.

5. Карпов В. Теорія українського авангардного мистецтва Олександра Богомазова. *Український мистецтвознавчий дискурс* : наук. журнал. 2024. № 3. С. 43–53.

6. Карпов В., Сиротинська Н. Neuroart: мистецтво пізнання людини. Київ : НАКККіМ, 2019. 80 с.

7. Лимар Г. Антропологія мистецтва українського авангарду першої третини ХХ ст. : дис. ... д-ра філософ. : 034 / Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2024. 219 с.

8. Скринник Д. Методологічні аспекти аналізу в композиції творів образотворчого мистецтва. *Вісник Львівського університету. Філософські науки*. 2006. Вип. 9. С. 135–143.

9. Шевчук К. Витоки та передумови формування авангардного мистецтва: естетико-філософський аналіз. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»* : наук. журнал. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. № 24. С. 15–20.

10. Cleveland P. Aesthetics and complexity in digital layout systems. *Digital Creativity*. 2018. Vol. 19, No. 1. P. 33–50. DOI: <https://doi.org/10.1080/14626260701847498>.

11. Koçer Özgün F. N., Alaçam S. A Computational Approach for Analysis of Art Compositions. *Gestão & Tecnologia de Projetos*. São Carlos. 2023. Vol. 18, No. 2. P. 109–121. DOI: <https://doi.org/10.11606/gtp.v18i2.196288>.

1. Andresiuk, B., Tsarenko, S., & Zhuravel-Zmieieva, L. (2024). Avant-garde art as a means of image-making in the design of the XXI century. *Herald of the National Academy of Culture and Arts Management*, 4, 141–147 [in Ukrainian].

2. Bolshanina, O. (2024). Theoretical and methodical ideas of artists-teachers in the institutions of art education of Ukraine in the first half of the XX century. Doctor's thesis. Kryvyi Rih State Pedagogical University [in Ukrainian].

3. Dubrivna, A. (2022). Abstraction as a phenomenon of fine arts of Ukraine. *Avtograf* [in Ukrainian].

4. Karpov, V. (2024). Theory and practice of the avant-garde of the Ukrainian artist David Burliuk. *Ukrainian Art History Discourse*, 4, 82–90 [in Ukrainian].

5. Karpov, V. (2024). Theory of Ukrainian avant-garde art of Oleksandr Bohomazov. *Ukrainian Art History Discourse*, 3, 43–53 [in Ukrainian].

6. Karpov, V., & Syrotynska, N. (2019). Neuroart: art of human cognition. *NAKCKiM* [in Ukrainian].

7. Lymar, H. (2024). Anthropology of art of the Ukrainian avant-garde of the first third of the XX century. Doctor's thesis. National Academy of Culture and Arts Management [in Ukrainian].

8. Skrynnyk, D. (2006). Methodological aspects of analysis in the composition of works of fine art. *Bulletin of the Lviv University. Series Philosophical Sciences*, 9, 135–143 [in Ukrainian].

9. Shevchuk, K. (2023). Origins and prerequisites for the formation of avant-garde art: aesthetic and philosophical analysis. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University. "Philosophy" Series*, 24, 15–20 [in Ukrainian].

10. Cleveland, P. (2018). Aesthetics and complexity in digital layout systems. *Digital Creativity*, 19(1), 33–50. DOI: <https://doi.org/10.1080/14626260701847498> [in English].

11. Koçer Özgün, F. N., & Alaçam, S. (2023). A Computational Approach for Analysis of Art Compositions. *Gestão & Tecnologia de Projetos*, 18(2), 109–121. DOI: <https://doi.org/10.11606/gtp.v18i2.196288> [in English].

Стаття надійшла до редакції 06.03.2026
Отримано після доопрацювання 09.04.2026
Прийнято до друку 20.04.2026
Опубліковано 26.05.2026